

DOÇ. DR. HALİL ÖZCAN

ATATÜRK'ÜN ÖZEL ŞİFRE HATTI
PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİ

İçindekiler

ÖNSÖZ	11
TEŞEKKÜR	13
KISALTMALAR.....	15
YÖNTEM VE KAYNAKÇA	17
I. Arşiv Belgeleri	21
II. Süreli Yayınlar.....	21
III. Anı ve Hatıralar	23
IV. Araştırmalar	23
GİRİŞ.....	25

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİNDE TELGRAFHANELERİN KONTROLÜ

I. İTİLAFA DEVLETLERİ'NİN TELGRAFHANELERİ KONTROLÜ.....	34
II. MİLLÎ MÜCADELE'NİN BAŞLAMASINDA TELGRAFİN ÖNEMİ.....	38
A. İstanbul'un İşgalinin Telgrafla Ankara'ya (Mustafa Kemal Paşa'ya) Bildirilmesi	48
B. İşgal Haberinin Ankara'ya Ulaştırılmasında İhsan (Pere) Bey'in Katkısı	54
III. İSTANBUL MERKEZ TELGRAFHANESİNİN İŞGALİ.....	62
A. Hintli Müslüman Askerler	68
B. Hintli Mecusi Askerler	70
C. Ankara'nın Tepkisi.....	71
IV. BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (BMM) TELGRAF HİZMETLERİ.....	76
V. SANSÜRLÜ TELGRAF HABERLEŞMESİ.....	82
VI. İHSAN BEY'İN TERFİİ	87

İKİNCİ BÖLÜM

PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN KURULUŞU

I. MİLLÎ KURULUŞLARIN ANKARA İLE HABERLEŞME SORUNU	92
II. PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN KURULMASI.....	97
A. Hat Başçavuşu Mümtaz (Tekmen) Bey	100
B. Gizli Telgraf Merkezinin İlk Memuru Cevad (Besen) Bey	101
C. Gizli Telgraf Merkezinin Yerinin Belirlenmesi	104
D. PR Gizli Telgraf Merkezinin Kuruluş Tarihi.....	106
E. PR Gizli Telgraf Merkezinin Düzenlenmesi	107
F. PR Gizli Telgraf Merkezinin Kuruluşunun Ankara'ya Bildirilmesi	109
G. "PR" İşaretinin Belirlenmesi.....	111
H. Şifrelerin Belirlenmesi ve Ulaştırılması.....	112
İ. Basında PR Gizli Telgraf Merkezi.....	115
J. Gizli Hat Kablosunun Tescili	120
III. PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN HABERLEŞMEYE BAŞLAMASI.....	124
A. Ankara'nın İlk Şifresi.....	125
B. Mesaide Gizli Merkezin Telgraflarının Çekilmesi	126
IV. PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN KURUCUSUNUN KİM OLDUĞU TARTIŞMASI	128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN ÇALIŞMA YÖNTEMLERİ

I. PAROLA SİSTEMİ.....	136
II. PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN BÜYÜMESİ	139
A. Yeni Memurların Göreve Başlaması.....	140
B. PR Gizli Telgraf Merkezinin Ankara'ya Bağlanması.....	147
C. Gizli Telgraf Haberleşmesinin Sorumlusu: Felâh Grubu	151
III. MEMURLARIN GÖREVLERİ.....	158
A. Memurların Durumu	159
IV. PR HATTININ KOPMASI VE KESİLMESİ	161
V. PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN ÖDÜLLENDİRİLMESİ	165
VI. PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN POSTASI	168

VII. ÜSKÜDAR-KUŞÇALI-KANDIRA HATTI VE KUŞÇALI TELGRAF MERKEZİ.....	171
---	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİ
ORTAYA ÇIKARMA GİRİŞİMLERİ

I. İNGİLİZ KARŞI TEDBİRLERİ	176
A. Hatların Dinamitlenmesi.....	177
B. Memur Onnik	178
C. Ermeni Mümeyyiz Leon Efendi	179
D. Sansür Ekibi ve Cemal (Demirel) Bey	181
II. GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN AFİŞE OLMASI	191
A. Gizli Merkezin Basılması.....	192
B. Gizli Merkezin Yeni Yerine Taşınması	193
C. İhsan Bey'in Evi	194
III. LONDRA KONFERANSI VE PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİ	200
IV. ÖDÜLENDİRME TEKLİFİ.....	202
V. II. İNÖNÜ SAVAŞI'NI BAŞLATAN TELGRAF.....	203
VI. İHSAN BEY'İN TAŞINMASI	205
VII. GİZLİ MERKEZİN DURUMU VE AFİŞE OLMASI ŞÜPHESİ	207
VIII. PR MERKEZİNİN ANKARA'YA MUHABERE MALZEME DESTEĞİ.....	211
IX. SADRAZAM TEVFİK PAŞA'NIN SANSÜRLÜ TELGRAF HABERLEŞMESİ.....	214
X. SAKARYA SAVAŞI VE GİZLİ TELGRAF MERKEZİ.....	216
A. Mustafa Kemal Paşa'nın Esaret Haberi.....	217
B. Sakarya Savaşı'nın Kaderini Etkileyen Telgraf	218
C. Sakarya Zaferi'ni İstanbul'da İlk Öğrenme Şerefi	219
D. İhsan Bey'e Takdir ve Merkeze Ödül	220
XI. GİZLİ MERKEZİN YEDEKLENMESİ.....	222

BEŞİNCİ BÖLÜM
ZAFERDEN BARIŞA PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİ

I. ABULLABUT ORHAN VE İHSAN BEY'İN TAYİNİ.....	226
A. İhsan Bey'in Büyükkada'ya Tayini	228
B. İhsan Bey'in Ankara'ya Tayini.....	229
C. İhsan Bey'in Ankara Görevi.....	230
D. Tezkiye (Doğrulama) Belgesi.....	233
E. İhsan Bey Ankara Yolunda.....	234
II. BÜYÜK TAARRUZ'A DOĞRU PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİ.....	236
III. BÜYÜK TAARRUZ'DA PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİ.....	240
A. Başkomutan'ın Esaret Haberi	241
B. Mudanya Ateşkes Antlaşması	243
C. Türk Askerinin İstanbul'a Gelişi	244
D. İstanbul Merkez Telgrafhanesinin Sansürden Kurtarılması.....	245
E. Refet Paşa'nın İstanbul Haberleşmesi.....	245
F. Trakya Haberleşmesi	246
IV. LOZAN GÖRÜŞMELERİ SIRASINDA PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİ.....	249
V. 1923 YILI SEÇİMLERİNDE PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİ	251
VI. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NDA TELGRAF HABERLEŞMESİ	253
VII. PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN RAPORLARI.....	255
A. PR Gizli Telgraf Merkezinin Bir Günlük İşletme Raporu	255
B. PR Gizli Telgraf Merkezinin Kayıt Defteri	260
C. PR Gizli Telgraf Merkezinin Aylık Faaliyet Raporları.....	263
VIII. PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİNİN KAPANMASI.....	265
IX. İHSAN BEY'İN VE TELGRAFÇILARIN ANILARINI YAYIMLAMAMA NEDENLERİ	268
X. MEMURLARIN SOYADLARI	274
PR GİZLİ TELGRAF MERKEZİ ŞEMASI	275
SONUÇ	276
KAYNAKÇA	280
EKLER	293
DİZİN	318

*“Millî Mücadele’nin kazanılmasına telgrafla destek veren
fedakâr ve kahraman telgrafçılarımız (İhsan Pere,
Mümtaz Tekmen, Cevad Besen, Edip Giztel, İsmet Tükel
ve Cemal Demirel...) ile mücadelenin lideri
Mustafa Kemal Atatürk’ün yüce anısına
yüz yıllık minnet duygusuyla...”*

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunun 100. yılı şerefine...

ÖNSÖZ

Telgraf haberleşmesi, 19. yüzyılın ortalarından itibaren başta Batı dünyası olmak üzere, ülkeler arasında hızla gelişmeye başladı. Telgrafın gelişmesiyle ülkeler, sınırları içerisinde yönetim merkezinin otoritesini daha etkin kılarken, sınırları dışındaki ülkelerle işbirliklerini de geliştirmeyi başardı. Bunun sonucunda telgraf haberleşmesi, zamansal ve mekânsal sınırları aştığı için sosyal yapıları ve bireysel algıları da şekillendirmeye başladı.

Kullanımı yaygınlaştıkça stratejik açıdan önemi daha da artan telgraf haberleşmesi, yönetimler için, ülkenin her coğrafi birimini merkezi otoriteye bağlayan bir sistem haline geldi. Bu durum, tıpkı insan vücudundaki sinir uçlarının merkezi sinir sistemi olan beyne bağlanmasına benzemektedir. Merkezi sinir sisteminin vücudu sağlıklı bir şekilde yönetebilmesi ancak vücudun her tarafında bulunan sinir uçlarının merkezle sağlam bir iletişim kurmasıyla mümkündür. Telgraf haberleşme sistemi de kullanıldığı ülkelerde merkezi sinir sisteminin denetim görevini yerine getirmeye başladı.

Millî Mücadele’de İtilaf Devletleri, Anadolu’da işgal ettikleri yerlerdeki askeri, mülki idarelerle ve demiryollarıyla birlikte telgrafhaneleri de öncelikli ve eşzamanlı olarak işgal ediyorlardı. İzmir’in ve İstanbul’un işgalinde de bu kural uygulandı ve ilk işgal edilen yerlerden birisi telgrafhaneler oldu. İstanbul Merkez Telgrafhanesinin işgaliyle İtilaf Devletleri, Osmanlı başkenti ile Anadolu arasındaki bağı koparmayı, bir müddet sonra da kendi denetimleri altına almayı hedefliyordu. İstanbul işgal edildiğinde,

Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa bu duruma tepki olarak, Anadolu'nun İstanbul ile telgraf haberleşmesini yasaklıyordu. Başkent'in vilayetlerle bağlantısının kesilmesiyle devlet, felçli hasta durumuna geliyordu.

İstanbul ile telgraf haberleşmesinin kesilmesiyle birlikte İstanbul Hükümeti ve işgal kuvvetlerinin Anadolu'yu yönetmelerinin önüne geçilmiş oluyordu. Ancak, Ankara'da bulunan önce Heyet-i Temsiliye, sonra Büyük Millet Meclisi ve bunların lideri Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da bulunan millî gruplarla da irtibatı kesiliyordu. Bir müddet sonra işgalciler, İstanbul Merkez Telgrafhanesinde oluşturdukları sansür heyeti denetiminde Anadolu ile haberleşmeye yeniden başladı. Ama asıl çözülmesi gereken sorun, İstanbul'daki millî oluşumlar ve Ankara'daki Mustafa Kemal Paşa'nın telgraf haberleşmesiydi. Dönemin İstanbul Telgraf Müdürü Mehmet İhsan (Pere) Bey, bu haberleşme sorununu çözmek için hayatı pahasına bir kahramanlık ve fedakârlık örneği göstererek, İstanbul'un işgalinden şehrin yeniden teslim alınmasına kadar faaliyette bulunan **PR Gizli Telgraf Merkezini** kurdu. İşgal İstanbulu'nda kurulan merkez, ilk defa akademik düzeyde bu çalışmayla incelenmiş oldu.

Millî Mücadele'nin yüzüncü yılında tamamlan bu çalışma, mücadelenin aydınlanmasına küçük de olsa bir katkı sağlayabilirse, kendimizi, fedakâr ve kahraman kuşağa olan ödevimiz ile vatana-mıza ve milletimize olan görevimizin bir kısmını yapmış sayacağız.

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmaya vesile olan Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Sarıoğlu'na ve dedesi İhsan Pere'nin yayımlanmamış anılarını bizimle paylaşarak çalışmanın başlamasında önemli katkısı olan Mete Pere'ye teşekkür etmeliyim. Mete Bey, buna ilave olarak Pere ailesinin diğer bireyleriyle görüşmemi sağladı. Görüştüğüm aile bireylerinin her birisinin katkısı, içtenliği ve desteği çalışmayı daha da zenginleştirdi. Özlem Pere Budak Hanım'ın gayretleri ise beni daha da cesaretlendirdi. Mete Bey ve Özlem Hanım başta olmak üzere Pere ailesine; Cahide, Feryal, Emre, Esin, Batur ve Oya Pere'ye, Erhan Güçel, Bekir Budak, Dilek-Hakan Başpınar'a ve Tomris Özden'e desteklerinden dolayı minnettar olduğumu ifade etmek isterim. Ayrıca Cevad Besen'in torunu Oya Altınbaş ile kızları Sanem ve Semin Hanımlara da Cevad Bey'e ait fotoğraf, belge ve hatıratı paylaşmalarından dolayı müteşekkirim.

Telgraf ve hatların teknik bilgisi konusunda bizi aydınlatan, Mamak Muhabere Okulundan mezun olduktan sonra, muhabere hatlarının geçmişini yaşayarak öğrenen Jandarma Genel Komutanlığı MEBS Başkanı Tümgeneral Engin Çırakoğlu'na, belgelere ulaşmamızdaki desteklerinden dolayı ATASE Arşiv Müdürü Ulaş Alb. Doç. Dr. Bülent Durgun'a çalışmaya verdikleri destek ve katkıdan dolayı; Dr. Öğretim Üyesi Latif Armağan'a, Dr. Öğretim Üyesi Rıza Heyet'e, Dr. Öğretim Üyesi İsmet Görgülü'ye, Dr. Emine Kısıklı'ya, Doç. Dr. Evrim Şencan'a, Dr. Öğretim Üyesi Nida Birgül'e, İstanbul PTT Değerli Kağıtlar ve Müze Müdürü

Hacer Glen'e, PTT Müdürü Yusuf Koç'a, dostum ve meslektaşım Sinan Miser'e teŖekkr borç bilirim.

Doyumsuz sohbetleriyle Atatürk bilincimin geliŖmesine katkı sağlayan Neval ve Akın Bulut'u anmak isterim. 3 Haziran 2023'te sonsuzluğa uğurladığımız fikirsel babam, Balıkesir Hâkimi Akın Bulut'a bana öğrettiklerinden dolayı minnettar olduğumu ifade etmeliyim.

Akademik hayatım boyunca desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Bige Sükan ile Prof. Dr. Muzaffer Eryılmaz'a Ŗkranlarımı sunuyorum.

Eserimizi, 2019 Sedat Simavi Sosyal Bilimler dl'ne deęer gören Sedat Simavi dlleri Sosyal Bilimler Seęici Kuruluna da teŖekkr bir borç bilirim.

Kendileri eğitim ıŖıęından mahrum kalmalarına rağmen benim ve kardeŖimin eğitimi için doğup büyüdükleri yurtlarından Ankara'ya göç etme cesaret ve fedakârlığını gösteren annem Yeter zcan ile babam Mehmet zcan'a; hem yaŖam hem de akademik desteğim olan sevgili eŖim Prof. Dr. Aynur z zcan'a minnettarım. Kitap yazım süreci, aileden özellikle çocuklardan alınan zamanın bir parçasıdır. Bu nedenle sevgili oğullarım Ata ve Utku'ya gösterdikleri sabırları için teŖekkr ediyorum.

Konuyu bulmak, araŖtırmayı tamamlamak, eseri yazmak ve ilk baskıdan sonra ödül almak, bir buçuk yıl sürerken eseri yeniden okuyucuyla buluŖturabilmek,  buçuk yıldan fazla sürdü. Sonunda Atatürk'ün telgrafılarını, Telgrafhane'ye emanet etmenin huzuru içerisindeyim. YaŖadıęımız derin ekonomik krize rağmen eserin iki ay gibi kısa bir sürede basılmasını sağlayan Telgrafhane'nin sahibi ve yayın yönetmeni Taylan zbay'a, Ŗahsım ve okuyucularım adına teŖekkr bir borç bilirim. Eserin en az kusura okuyucuyla buluŖması için dikkatli, titiz ve özverili alıŖmalarına tanık olduğum editörümüz Aydan Burcu zdem ve görsel yönetmenimiz Mehmet CoŖkun'a emekleri için teŖekkr ederim.

Doç. Dr. Halil zcan

Ankara, Eylül 2023

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Anılar	: Galatasaraylı Telgrafının Anıları
ATASE	: Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Daire Başkanlığı
Bkz.	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
EHF	: Erkân-ı Harbiye Fevzi
Hatırat	: İstiklal Harbi Hatıraları
İSH	: İstiklâl Harbi
M.M.	: Müdafaa-i Milliye
PTT	: Posta ve Telgraf ve Telefon
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TİTE	: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
Kg	: Kilogram
Vd	: Ve devamı

YÖNTEM VE KAYNAKÇA

Kıymetli dostum Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Sarıoğlu, telgrafçı Manastırlı Ahmet Hamdi (Martonaltı) üzerine çalışırken, M. İhsan Bey'e dikkatimizi çekerek bu konuda çalışmamıza vesile olduğu gibi çalışma boyunca desteklerini esirgemedi. Pere soyadının ayrıcalığından yararlanmak suretiyle İhsan Bey'in torunu Mete Pere Bey ile irtibat kuruldu. Mete Bey'in, dedesinin anılarını büyük bir nezaketle paylaşmasıyla da çalışma başlamış oldu. M. İhsan (Pere) Bey'in kaleme aldığı, ancak bugüne kadar yayımlanmayan anıları, çalışmayı sürdürmemizin temel nedeni oldu. İhsan Bey'in, İstanbul Merkez Telgrafhanesinin işgaliyle başlayan, PR Gizli Telgraf Merkezinin kurulmasıyla devam eden ve kendisinin Ankara'ya tayini ile sona eren anıları, süreci incelememiz açısından en temel kaynağımız oldu. Buna ilave olarak PR Gizli Telgraf Merkezini arşiv belgeleri temelinde inceleyen akademik düzeyde araştırma yapılmamış olması, bu konuyu ele almamızda belirleyici ana unsur oldu.

Çalışmaya başlamadan önce, İhsan Pere'nin anılarının yanında Cevdet Besen'in hatıratı da incelendi. Devamında gizli telgraf merkezini ele alan gazete ve dergi yazılarına ulaşıldı. Takiben PR Gizli Telgraf Merkezinin şifre telgraflarını Ankara'ya ulaştırdığı Felâh ve M.M. Grubu konusunda yapılan çalışmalar değerlendirildi. En sonunda arşiv belgelerine ulaşılarak, çalışma akademik temelde sürdürüldü. Bu kapsamda Pere ve Besen aileleri ile görüşmeler yapıldı. Çalışmamıza yön veren İhsan Bey'in yayımlanmamış anıları ile Cevad Bey'in hatıratının yanı sıra ulaşılan arşiv

belgelerinin şimdiye kadar hiç yayımlanmamış olması, bu çalışmanın özgünlüğünü oluşturdu.

Çalışma, önsöz ve girişten başka beş bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, telgrafın icadı, dünyada ve Türkiye'deki gelişimi ile telgraf haberleşmesinin Osmanlı Devleti'ne etkisi hakkında bilgi verildi. Birinci bölümde, Mütareke ve işgal döneminde telgrafhanelerin kontrolü kapsamında İtilaf Devletleri'nin telgrafhaneleri işgaliyle, Millî Mücadele'nin başlamasında telgraf haberleşmesinin önemi ve İstanbul ile Anadolu arasındaki telgrafa hâkim olma mücadelesi incelendi. İkinci bölümde, PR Gizli Telgraf Merkezinin kurulma sebebi, kuruluş yeri, zamanı ve süreci belgelendi. Üçüncü bölümde PR Gizli Telgraf Merkezinin çalışma yöntemleri tespit edildi. Dördüncü bölümde İngilizlerin PR Gizli Telgraf Merkezini ortaya çıkarma girişimleri ve bu girişimlerinin sonuçları incelendi. Beşinci bölümde ise Büyük Taarruz, zafer, Mudanya Ateşkes Antlaşması, Lozan Barış Antlaşması ve İstanbul'un teslim alınması süreci ve merkezin kapatılması incelendi. Çalışma, 120 adet arşiv belgesiyle desteklendi.

PR Gizli Telgraf Merkezinin İstanbul'un işgalinden sonra İstanbul'daki millî örgütler ile Ankara arasındaki şifre haberleşmesini sağlamak amacıyla kurulması (26 Ekim 1920), Millî Mücadele'nin zafere ulaşmasını takiben İstanbul'un yeniden teslim alınmasından bir gün önce (5 Ekim 1923) kapatılması ve şifre haberleşmesinin Atatürk'ün bilgisi dahilinde yapılması kitabın ismini oluşturdu.

Millî Mücadele'den sonra Atatürk'ün, "*Millî Mücadele'yi telgraf telleriyle kazandık.*" sözlerinin anlamı, PR Gizli Telgraf Merkezinin faaliyetlerinin incelenmesinden sonra daha da anlam kazanacaktır. Millî Mücadele'nin başlangıcının yüzüncü yılında tamamlanan bu çalışma, dönemin tanıklarının anılarında ve Türk basınında, yüz yıldır gizemini koruyan PR Gizli Telgraf Merkezi ve faaliyetlerinin gerçekliğini belgeleriyle gün yüzüne çıkarmış oldu.

Çalışma sırasında faydalanılan kaynaklardan yapılan alıntılarda eserin aslına sadık kalındı. Ancak alıntının ve konu bütünlüğünün daha iyi anlaşılmasını sağlamak için Arapça, Farsça kelime ve tamlamaların yanlarına parantez içerisinde Türkçe karşılıklarının

da verilmesine gayret edildi. Telgraflarla ilgili terimlerin Türkçe karşılıkları, okuyucuların daha kolay anlamaları için, kısa olanlar için, uzun olanlar ise dipnotta verildi.

Çalışmada kullanılan kısaltmalar, “Kısaltmalar” başlığı altında düzenlendi. Çalışmada faydalanılan arşiv belgeleri numaralandırılarak 21 adedi “Ekler” kısmında verildi. Ancak belgelerden iki adedi ve bazı fotoğraflar konu bütünlüğünün bozulmaması için metin içerisinde kullanıldı. Kaynakça kısmında, çalışmada kullanılan arşiv belgeleri, arşiv numaralarına göre tasnif edildi.

Çalışma dönemini (1920-1923) inceleyen kimi kaynaklarda telgraf hizmetinin bağlı olduğu nazırlık ve müdürlük “Posta ve Telgraf” olarak, bazı kaynaklarda ise “Posta ve Telgraf ve Telefon” (PTT) olarak yer almaktadır. Bu kavram karışıklığının ortadan kalkabilmesi için ülkemizde posta, telgraf ve telefonun idari yapılanmasının bilinmesine ihtiyaç vardır. Posta Nazırlığı 1840-1871, Posta ve Telgraf Nazırlığı 1871-1909, Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırlığı (PTT) ise 1909-1919 arasında isim değişikliğine uğramıştır. 4 Mart 1919-12 Nisan 1919 döneminde son PTT Nazırı Mehmet Ali Bey’den sonra nazırlık kaldırılmış olup, PTT, Umum Müdürlüğe dönüştürülerek, Dahiliye Nezaretine bağlanmıştır. PTT’nin ilk Umum Müdürü Refik Halid (Karay) Bey (14 Nisan 1919-12 Ekim 1919) devamında Yusuf Razi Bey (13 Ekim 1919- 15 Nisan 1920), sonra yeniden Refik Halid Bey (16 Nisan 1920-23 Eylül 1920) ve en son da Orhan Şemseddin Bey (23 Eylül 1920-4 Kasım 1922)’dir.¹

Ankara’da ise Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra PTT Umum Müdürlüğü, Dahiliye Vekâletine bağlanmış ve önce Sırrı Bey (20 Mayıs 1920-12 Eylül 1920), devamında M. Sabri Bey (23 Ekim 1920-11 Ağustos 1923), sonrasında ise Mehmet Fahri (Şandor)

1 Asaf Tanrıkut, *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilat ve Mevzuatı*, Cilt:1-II, Ankara, 1968, s.306-307.

Bey² (11 Ağustos 1923-4 Şubat 1923) PTT Umum Müdürü olarak görev yapmıştır.³

Posta ve Telgraf ve Telefon (PTT) Nazırlığı, 1909-1919'da faaliyet gösterdikten sonra 1919-1923 yılları arasında Posta ve Telgraf ve Telefon (PTT) Umum Müdürlüğüne dönüştürülmüştür. Bu nedenle çalışmada Umum Müdürlüğü, PTT olarak kısaltıldı.

Bir başka karışıklık Erkân-ı Harbiye'nin riyaset, vekâlet veya Genelkurmay olarak yazılışında ortaya çıkmaktadır. "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti" adıyla 1920'de kurulan ve İcra Vekilleri Heyetine (Bakanlar Kurulu) bağlı olan teşkilat, 3 Mart 1924 tarihli 429 sayılı kanunla "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti" adını almış ve bakanlık statüsü kaldırılarak ayrı ve bağımsız bir yapıya kavuşturulmuştur. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti adı, 29 Ekim 1931 tarihinde, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün açılışını yaptığı yeni binasına taşınmış (bugünkü Genelkurmay binası), 1935 yılında Türk ordusundaki rütbe isimlerinin yeni Türkçe karşılıklarının kullanılmaya başlanmasıyla "Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti"nin adı "Genelkurmay Başkanlığı" olarak değiştirilmiştir.⁴ Çalışmaya konu olan PR Gizli Telgraf Merkezi, 26 Ekim 1920-5 Ekim 1923 dönemlerini kapsamaktadır. Bu nedenle çalışmada yazım birliği oluşturması bakımından Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti isminin kullanılması uygun görüldü.

Ayrıca 23 Nisan 1920 günü Meclisin en yaşlı üyesi Şerif Bey'in, "Büyük Millet Meclisini açıyorum" cümlesiyle Meclis, Büyük Millet Meclisi (BMM) olarak adlandırılmış oldu. Ancak Şubat 1921'den itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ismi kullanılmaya başladığından bu ayırma da dikkat edilmeye çalışıldı.⁵

2 Fahri Bey'in soyadı kaynaklarda farklı olarak verilmektedir. Cevad Besen Hatıratında ve "Cevad Besen ve PTT'de Yarım Asır" makalesinde "Şandur", İstiklal Harbimizde PTT Kitabında "Sandor", Asaf Tanrıku'tun eserinde ise "Şandor", PTT dergisinde ise "Şundur" olarak yer almaktadır.

3 Tanrıku't, **a.g.e.**, s.308.

4 <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=Tarihce>, erişim tarihi: 18.10.2018.

5 İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s.71-73.

Bu çalışmada faydalandığımız kaynakları şöyle tasnif edebiliriz:

I. Arşiv Belgeleri

A. Askerî Tarih ve Stratejik Etüd (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi; anı, hatıra ve telif eserlerde ulaşılan bilgileri destekleyen çok sayıda belge ile çalışmanın bilimsel temelini ve ana gövdesini oluşturdu. PR Gizli Telgraf Merkezinin İstanbul'da kurulmasına rağmen haberleşmeyi Ankara Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti ile yapmış olmasından dolayı arşivde; PR Gizli Telgraf Merkezine ait; kuruluş tarihi, çalışma usulü, millî gruplarla irtibatı, sorumlulukları, mükâfat ve ödül, kayıt defterleri ve raporlar, memurların durumu, İhsan Bey'in Ankara'ya tayini ile kapanma tarihi gibi 101 adet belgeye ulaşıldı. Arşivdeki katalogların elektronik ortamda bilgisayara aktarılmış olması ve PDF formatında harf ve kelime aramasıyla belgelere ulaşılabilmesi araştırmaya çok büyük kolaylık sağladı.

B. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) Arşivi ise PR Gizli Telgraf Merkezi ile ilgili (şifre telgrafların kurye hizmetleri, şifre anahtarları, çalışma esasları, sorumluluklar, Yunan kuvvetleri hakkında alınan bilgi, Refet Paşa karargâhının haberleşmesi ve PR Merkezini İhsan Bey'in kurduğu gibi) 19 adet belgeye ulaşılabilirdi. TİTE Arşivinin internet ortamında katalog taramasına açık olması, işlem süresini hızlandırıcı etki sağladı.

II. Süreli Yayınlar

Gizli Telgraf Merkezi ile ilgili olarak Millî Kütüphane ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Mikrofilm Merkezi süreli yayınlar katalogları tarandı. Bu kapsamda; Tarih Dünyası dergisi, Yeni Tarih Dünyası dergisi, Güvercin dergisi, Pos-Tel dergisi, Hayat dergisi, Milliyet gazetesi, Cumhuriyet gazetesi, Son Yaprak gazetesi ve Son Havadis gazetesi incelendi. Bunlara ilave olarak elektronik ortamda Akşam gazetesi, Habertürk gazetesi, Haymana

gazetesi ile Çanakkale Aynalıpazar gazetesi tarandı. Ayrıca Kanall B tarafından hazırlanan Posta ve Haberleşme Belgeseli'nden yararlanıldı.

Teşpit edebildiğimiz kadarıyla basında gizli telgraf merkezi konusunu ilk gündeme taşıyan kişi Sadi Borak oldu. Sadi Borak önce *Tarih Dünyası* dergisinde Ocak 1952'den başlayarak altı seri halinde "*İstiklâl Mücadelemizin Adsız Kahramanları: İstanbul Gizli Telgraf Merkezi*" başlığı ile gizli telgraf merkezi konusuna giriş yaptı. Devamında, *Milliyet* gazetesinde 6 Ekim 1953'ten başlayarak, 57 serili "*Meçhul Fedailer*" dizisi ile bu konuyu ayrıntılı olarak işledikten sonra, 17 Aralık 1953'te Yeni *Tarih Dünyası* dergisinde "*İhsan Pere Röportajı*"nı yayımladı. Sadi Borak'ın yazı dizisi yayımlandığında kahraman ve fedakâr telgrafçılarımızın çoğu hayattaydı. Ayrıca gizli telgraf merkezinin faaliyetlerini yürüttüğü M.M. Grubu ile Felâh Grubu üyeleri de yaşamaktaydı. Onların da yazılanlara itirazları olmadı. Bu nedenle de Sadi Borak'ın yazıları, çalışmada yararlanılan kıymetli bir kaynak oldu.

PR Gizli Telgraf Merkezinin ilk memuru olan ve kuruluş sürecinden kapanışına kadar görev yapan Cevad Besen'in kaleme almış olduğu ancak yayımlamadığı **İstiklal Harbi Hatıraları** ile *Pos-Tel* dergisinde Ağustos 1962 sayısından başlamak üzere "*İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar*"ı bizim temel rehberlerimizden biri oldu. *Pos-Tel* dergisi, Ağustos ve Eylül 1962 sayılarında Besen'in yazılarını numara vermeden yayımladı. Ekim ayından itibaren "*İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar-III*"ten başlayarak devam etti. Nisan 1963'te "*İstanbul'da Kurulan Gizli Telgraf Merkezine Ait Hatıralar-X*" başlığı ile yayımlandı. Ancak, Mayıs ayı XII sayısı ile devam etti. Ağustos ve Eylül 1963 aylarında *Pos-Tel* dergisi özel sayı olarak İstanbul Pulları'nı yayımladığı için Ekim 1963 ayından itibaren anılar devam etti. Serinin 13. yayını hem Haziran hem de Temmuz 1963'te farklı yazı olmasına rağmen aynı numara ile verildi. Hatıraların 17. ve sonuncusu 1964 yılının Ocak ayında yayımlandı. 19 ay süren Cevad Besen yayını hem İstanbul Merkez Telgrafhanesindeki sansür uygulamalarını anlatması hem de PR Gizli Merkezinin kuruluş ve çalışmalarının içerisinde yer alan

gözlem ve bilgileri yansıtması açısından çalışmamız için temel kaynaklardan biri oldu.

III. Anı ve Hatıralar

İhsan Bey'in anıları ile Cevad Bey'in hatıratının yanı sıra Felâh Grubu lideri Ekrem Baydar'ın 7 Ekim 1970'ten başlayarak *Cumhuriyet* gazetesindeki röportajı ve Sami Karaören'in Ekrem Baydar'ın anılarından oluşan, **Mustafa Kemal'in Gizli Teşkilatı, Atatürk'ün İstihbaratçısıydım** adlı kitabı, anılarda bazı çelişkiler bulunmasına rağmen, incelenmesi gereken bir eserdir.

Hüsamettin Ertürk'ün anılarından oluşan ve Samih Nafiz Tanrı tarafından yayına hazırlanan **İki Devrin Perde Arkası** adlı kitabı, Ertürk'ün Ankara'da Fevzi Paşa'nın istihbarat danışmanı olarak millî gruplarla PR Gizli Telgraf Merkezinin çalışmalarını koordine etmesi açısından önemlidir. **İsmet İnönü'nün Hatıraları** ile **Fevzi Çakmak'ın Günlükleri**, kimi anlatılanları doğrulamak açısından faydalanılan eserlerden biri oldu. Dönemin PTT Umum Müdürü Refik Halid Karay'ın bu görev dönemindeki anılarından oluşan **Minelbab İlelmihrab** adlı kitabı, Millî Mücadele'de İstanbul ve Anadolu'nun telgrafhaneleri kendi denetimine alma mücadelesinin, İstanbul tarafını yansıtması açısından önemlidir. Halide Edib Adıvar'ın İstiklal Harbi hatıralarından oluşan **Türk'ün Ateşle İmtihanı** adlı kitabı da zaman zaman telgraf haberleşmesine yer vermesi açısından incelendi.

IV. Araştırmalar

Çalışma konumuzla ilgili doğrudan bir araştırma bulunmakla birlikte, PTT Genel Müdürlüğüne hazırlanan **İstiklal Harbimizde PTT** adlı kitap da istifade ettiğimiz kaynaklar arasında yer aldı. Bülent Çukurova'nın **Kurtuluş Savaşı'nda Haberalma ve Yeraltı Çalışmaları** ile Kemal Koçer'in **Kurtuluş Savaşlarımızda İstanbul (İşgal Senelerinde M.M. Grubunun Gizli Faaliyeti)** adlı kitapları İstanbul'daki millî grupların faaliyetlerini

Ankara'ya gizli telgraf merkezi üzerinden iletmeleri bilgileri açısından önemlidir. Selahattin Salışık'ın **Kurtuluş Savaşı'nın Gizli Örgütü M.M. Grubu** adlı eseri de İhsan Bey'in İstanbul'dan ayrıldığı dönem göz önüne alınmasa da telgraf müdürü olarak Ankara ile haberleşmeyi sağladığı gerçeğini ifade etmektedir. Asaf Tanrıkut'un kaleme aldığı iki ciltlik **Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilat ve Mevzuatı** adlı kitap, Türkiye'de telgrafla ilgili teknik ve idari gelişmeleri anlamamızı kolaylaştırdı.

Yaptığımız çalışma, kahraman ve fedakâr telgrafçılarımızın ölümü hiçe sayarak Türk Millî Mücadelesi'ne verdikleri eşsiz desteği belgeleriyle ortaya koymaktadır. İstanbul Merkez Telgrafhanesinin bodrum katında bulunan hattın PR Gizli Telgraf Merkezine ait olduğuna dair hattın fotoğrafı ile tescil belgesinin bir sureti yazıyla **PTT Genel Müdürlüğünden** talep edilerek çalışmaya dahil edildi.

GİRİŞ

Telgraf, iki merkez arasında, kararlaştırılmış işaretlerin yardımıyla yazılı haber, belge ve bilgilerin iletimini sağlayan karşılıklı haberleşme düzenidir. İnsanların mesafeleri aşmak düşüncesinin başarıya ulaşması olarak da değerlendirilebilecek olan telgraf, işaretlerin ya da doğrudan doğruya harflerin bir hat üzerinden iletilmesi suretiyle, fikirlerin ve yazıların uzaklara gönderilebilmesi olarak tanımlanabilir. Kelimenin kökeni Yunanca tele/τηλε (uzak) ve grafın/γραφειν⁶ (yazmak) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuştur.

Telgrafın ilk tecrübesi, telsiz telgraf şeklinde olmasına rağmen,⁷ Fransız Papaz Claude Chappe (1763-1805), uzaktan duyma ve görme esasına dayalı optik telgrafı, 22 Mart 1792'de icat etti.⁸ Bu icattan iki yıl sonra ilk kez, 19 Temmuz 1794'te, 225 km'lik Paris-Lille hattı çekildi. Ancak Chappe'nin optik telgrafı 9-12 km uzaklıkta kurulan istasyonlar arasındaki haberleşme elemanlarınca yapılabilmekteydi. İstasyonlarda ellerinde dürbünle bekleyen görevliler, daha önceden belirlenen bir işareti alıp 15 saniyelik zaman içerisinde diğer istasyona iletebiliyorlardı. Buna rağmen, optik

6 Diren Çakılcı, **Rumeli Telgraf Hatları (1854-1876)**, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2015, s.1.

7 Mustafa Şehitoğlu, **Millî Mücadele'de Telgraf Muhaberatı (1918-1922)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Elazığ, 2012, s.3.

8 Esin Altun, **Doğu Anadolu Bölgesi'ne İlk Telgraf Hatlarının Çekilmesi**, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum, 2011, s.3.